

Emma van den Dool

Bescherming akkerflora in de Provincie Utrecht

De akkerflora is de sterkst bedreigde plantengemeenschap van Nederland (van Duuren & Schaminée, 1999). Toen het Beschermingsplan Akkerplanten (Bakker, 1997) in 2000 uitkwam, waren de verwachtingen hoog gespannen. Het doel van het plan was de hiaten in het netwerk van akkerreservaten op te vullen. Een landelijk coördinator zou de kennisuitwisseling verzorgen rond items als 'verbetering van beheer in de bestaande akkerreservaten', 'zaaizaaduitwisseling' en 'voorwaarden voor herintroductie'. Dat het Beschermingsplan toch niet erg succesvol was heeft veel te maken met het niet aanstellen van zo'n centrale trekker.

Dit artikel geeft weer hoe de Provincie Utrecht haar opgave uit het beschermingsplan heeft opgepakt en tot welke voorlopige resultaten dat heeft geleid.

Akkers als natuurgebied

Akkers als natuurgebied zijn nog een tamelijk nieuw fenomeen. Dat het herstel en behoud van akkerflora niet te combineren is met een landbouwdoelstelling heeft het Beschermingsplan al voldoende duidelijk gemaakt. In heel Nederland bleken vooral akkerreservaten op klei te ontbreken. Zo formuleerde het Beschermingsplan als taak voor de Provincie Utrecht om akkerreservaten op rivierklei langs de Kromme Rijn te realiseren. Daarbij werd vermeld dat op de Utrechtse Heuvelrug reeds voldoende akkerreservaten aanwezig waren.

Een snelle analyse van de provinciale database bracht in beeld dat de akkerflora van zand-

grond, ondanks de aanwezigheid van voldoende akkerreservaten, recent sterk achteruit gegaan was. Ook de akkerflora van klei bleek, tenminste op akkers, recent uitgestorven te zijn. In een ruderaal biotoop doken incidenteel nog wel soorten als Stinkende kamille (*Anthemis cotula*) en Kleine leeuwenbek (*Chaenorrhinum minus*) op.

Keuze voor akkerreservaatlocaties

In opdracht van de provincie werden in 2003 kansrijke gebieden in beeld gebracht voor de realisatie van een akkerreservaat op klei in het Kromme Rijngebied (Oosterveld, 2003). Mede op grond van het historisch voorkomen van akkerplanten werden daarbij 'meest

Niet te dicht zaaien, zodat het licht goed de bodem kan bereiken, is van belang voor de kieming van akkerflora.

kansrijke', 'kansrijke' en 'minder kansrijke' gebieden onderscheiden. Het Kromme Rijngebied was bij botanici tot in de 50-er jaren van de vorige eeuw vermaard vanwege zijn prachtige soortenrijke akkers met o.a. spiegelklokjes, Bolderik (*Agrostemma githago*), Akkerboterbloem (*Ranunculus arvensis*), Aardaker (*Lathyrus tuberosus*) en natuurlijk ook Korenbloemen (*Centaurea cyanus*) (Tolman, 1950).

In 2005 volgde overleg met de terreineigenaren. De 'meest kansrijke' akker, gelegen op het landgoed Amelisweerd, eigendom van de gemeente Utrecht, was een historische akker waar in het begin van de 70-er jaren nog Groot spiegelklokje (*Legousia speculum-veneris*) voorkwam. Maar deze akker bleek op korte termijn niet pachtvrij te krijgen. Verwacht wordt dat het nieuwe beheerplan voor dit gebied nieuwe kansen biedt, omdat het idee goed past binnen het gemeentelijk beleid met dit landgoed. Ook met het oog op de talrijke recreanten en de voordelen voor de fauna wordt een natuurakker hier wenselijk geacht.

De gemeente Zeist stelde een maïsakker aan de Blikkenburgerlaan beschikbaar. De locatie betrof een 'historische locatie voor akkerkruiden' gelegen binnen het 'kansrijke gebied'. De akker ligt in het recreatieve uitloophet van Zeist. Inmiddels heeft Het Utrechts Landschap het beheer van deze akker overgenomen.

Ook uit de akkerlocaties die door Het Utrechts Landschap voor het Kromme Rijngebied waren aangedragen zijn drie akkers geselecteerd, die vanaf 2006 een aantal jaren, bij wijze van proef, ingezaaid worden met Winterrogge.

Vuistregels voor beheer en uitvoering

Naast de adviezen uit het Beschermingsplan werd Marcel Boltin, oud medewerker van Staatsbosbeheer, als adviseur ingeschakeld. Voorlopige vuistregels voor omvorming tot kleiakker werden opgesteld. Om ervaringen uit te wisselen werden in 2006 en 2007 excursies voor beheerders georganiseerd, waarbij de Utrechtse akkers maar ook natuurakkers bij Nijmegen en de combinatie van akker met een ecologische verbindingzone bezocht werden. Afhankelijk van de grootte van de akker zou, ten gunste van de fauna, steeds één akkerrand niet geoogst moeten worden.

Bij de inzaai van de Winterrogge is o.a. zaaizaad gebruikt afkomstig van een particulier

Fig. 1. Trends van akkerplanten op akkers
in de Provincie Utrecht
Periode 1: 1975-1990; Periode 2: 1994-2004.

Rood: in beide perioden onderzocht,
alleen aanwezig in periode 1

Geel: in beide perioden onderzocht,
alleen aanwezig in periode 2

Lichtblauw: in beide perioden bezocht
en waargenomen

Fig. 1a. Akkerviooltje (*Viola arvensis*) is nog niet echt zeldzaam, maar de rode stippen geven aan dat deze soort 25 jaar geleden tamelijk algemeen was en ook op de rivierklei voorkwam.

Fig. 1b. Korensla (*Arnosaris minima*) staat op de Rode Lijst als Ernstig bedreigd. Inmiddels zijn er drie rijke concentratiegebieden op de Utrechtse Heuvelrug.

Fig. 1c. Korenbloem (*Centaurea cyanus*) staat op de Rode Lijst als Gevoelig.

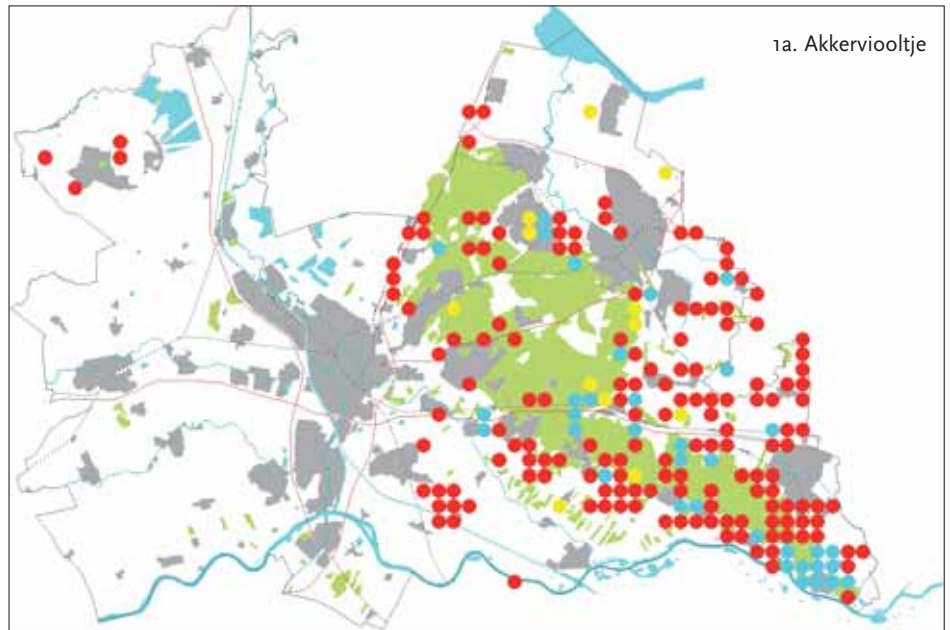
Zeer sterk achteruitgegaan op de gehele Utrechtse Heuvelrug en was al verdwenen uit het rivierkleigebied. De nieuwe vestigingen op klei zijn nog niet op het kaartje aangegeven.

akkerreservaat op de Utrechtse Heuvelrug. Net als vroeger kunnen de akkerplanten zich nu verspreiden via het niet geschoonde zaai-zaad binnen de streek. Om de specifieke eigen akkerflora van een akker te behouden, dient er jaarlijks 10% van het eigen zaad van die akker achtergehouden te worden voor herinzaai. Aangezien lichttoetreding tot op de bodem zowel voor de kieming van de akkerflora als ook voor de fauna van belang is, is naast niet te dicht zaaien ook veel randlengte van belang.

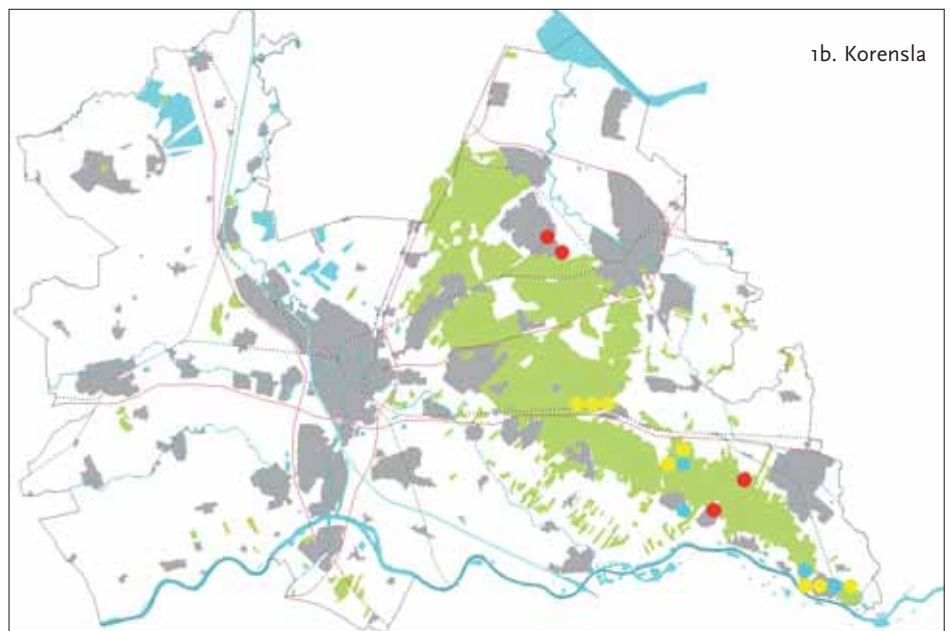
Eerste resultaten

Met name de akker aan de Blikkenburglaan te Zeist verraste. Hier werd na een eerste jaar braaklegging al zeer veel Spiesleeuwenbek (*Kickia elatine*) en ook Eironde leeuwenbek (*Kickia spuria*) gevonden (Lansing & van Kouwen, 2005). Soorten die in Utrecht uit akkers verdwenen waren! De inzaai bleek voldoende 'open' uitgevoerd te zijn en in 2007 waren hier al heel wat Korenbloemen te zien. Voor de akker Blikkenburg bestaat nu het plan om dwars door deze akker een recreatief voetpad aan te leggen, zowel vanwege het recreatieve aspect als om zo meer rand te realiseren.

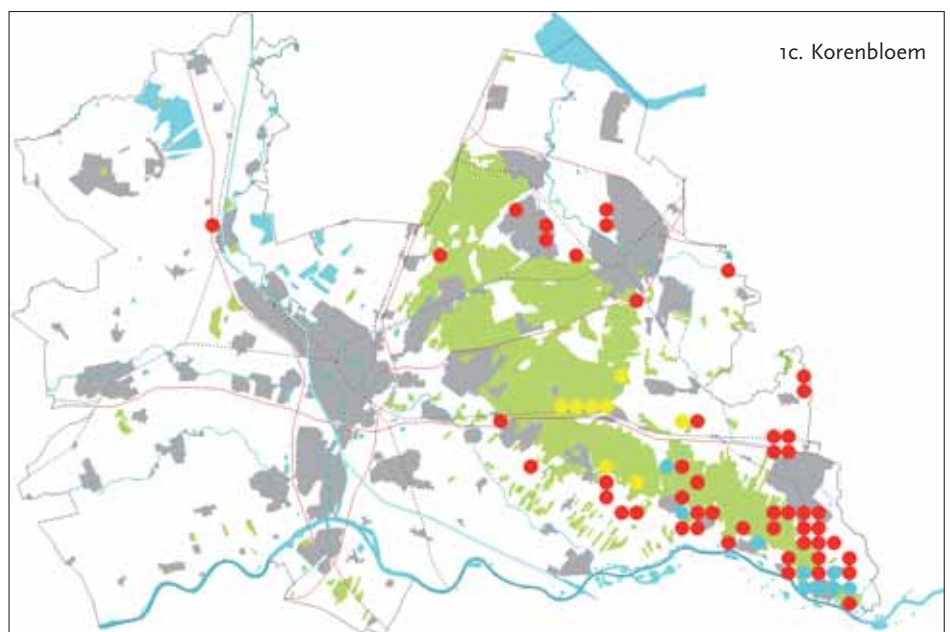
Drie overige akkers hebben in het tweede jaar nog niet veel anders te bieden dan veel Rood guichelheil (*Anagallis arvensis*) en Echte kamille (*Matricaria recutita*), en slechts weinig Korenbloemen, al werd op één andere

1a. Akkerviooltje

1b. Korensla

1c. Korenbloem

Eironde leeuwenbek was uitgestorven op de akkers op klei in Utrecht, maar de zaadbank leverde het eerste jaar al resultaat op in de natuurakker aan de Blikkenburglaan te Zeist.

Korensla, een ernstig bedreigde Rode Lijstsoort, is dankzij goed beheer en uitwisseling van ongeschoond zaaizaad op de Utrechtse Heuvelrug, weer talrijk aanwezig in drie akkerconcentratiegebieden.

Excursie akkerflora

Zaterdag 28 juni wordt een akkerexcursie georganiseerd naar akkers op zand en klei in de Provincie Utrecht.

We vertrekken **om 10.00 u.** vanaf **station Driebergen-Zeist**, waar overgestapt wordt op een busje. Particuliere auto's moeten bij het station achter gelaten worden, maar nog beter is het om met de trein te komen. Verschillende reservataasakkers tussen Bunnik en Rhenen zullen bezocht worden waarbij een toelichting t.a.v. het beheer gegeven wordt. Specifiek wordt aandacht besteed aan de akkerflora en de ontwikkelingen ervan in relatie tot het beheer. Ook een graanmolen wordt bezocht. We hopen op uitwisseling van ervaringen met het beheer van natuurakkers en de instandhouding van de akkerflora. De excursie wordt georganiseerd door Emma van den Dool (Provincie Utrecht) en Chris Bakker (Het Utrechts Landschap). Cees Dorresteyn (boswachter Het Utrechts Landschap) is aanwezig voor een toelichting bij de akkers van Het Utrechts Landschap.

's Ochtends wordt voor koffie op locatie gezorgd. U dient zelf een lunch mee te nemen. De kosten voor deelname zijn € 15,- per persoon, ter plekke te voldoen.

Aanmelden vóór 11 juni 2008 bij emma.van.den.dool@provincie-utrecht.nl, dan wel via 030 - 258 34 79. Er kunnen max. 15 personen mee.

Deelname in volgorde van aanmelding. U ontvangt een bevestiging van deelname.

akker reeds een enkel exemplaar van de Spiesleeuwenbek aangetroffen.

Akkers op zand

In Utrecht worden overigens ook maatregelen getroffen voor het behoud van de akkerflora op zandgronden. Dankzij uitbreiding van akkerreservaten op de Utrechtse Heuvelrug en een consequenter ecologisch beheer is hier een duidelijk herstel te constateren van een aantal soorten, zoals Korensla (*Arneris minima*) en Korenbloem.

Een toekomst voor akkerflora

Ook al zijn er wat positieve berichten te melden, toch blijft uitbreiding van akkerreservaten op kansrijke plekken en bevordering van de kwaliteit van de akkerreservaten hard nodig (fig. 1a t/m 1c; de Bonte, 2005). Niet alleen om de akkerflorarefugia weer uit te laten groeien tot duurzame populaties, maar ook omdat graanakkers met akkerflora voorzien in een belangrijk leefgebied voor tal van dieren. Voor Utrecht geldt dat zeker voor de Das (*Melis melis*), Geelgors (*Emberiza citrinella*), Patrijs (*Perdix perdix*) en Veldleeuwrik (*Alauda arvensis*) en voor een groot aantal insectensoorten. Bij het grote publiek zijn natuurakkers zeer in trek. De aanblik van een roggeakker met akkerflora is zo verschillend in kleur en maatvoering van die van een maïsakker, dat dat onmiddellijk opvalt. Alsof er een stukje authentiek landschap hersteld is.

Literatuur

Bakker, P., 1997. Beschermingsplan akkerplanten. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Bonte, A.J. de, 2005. Akkerplanten in en rond Utrecht. DLV Groen & Ruimte bv in opdracht van het Ministerie van LNV

Duuren, L. van & J. Schaminée, 1999. Bedreigingen van plantengemeenschappen van de kust, akkers, ruderaal standplaatsen en muren. Kwartalbericht Milieustatistiek 1: 26-33. Centraal Bureau voor de Statistiek, 's Gravenhage.

Lansing, P. & M. van Kouwen, 2005. Verslag Werkbezoek maïsakker Blikkenburg. Werkgroep Natuurlijk Zeist-West.

Oosterveld, E.B., 2003. Kansen voor akkerreservaten in het Kromme Rijngebied. A&W-rapport 356, Veenwouden.

Tolman, R., 1950. Plant en dier in en om Utrecht.

E. van den Dool

Provincie Utrecht, Afdeling Groen

Pythagoraslaan 101

3508 TH Utrecht

e-mail: emma.van.den.dool@provincie-utrecht.nl